

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 11 (13)
2025**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 11-son 2025 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

11

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2025

MUNDARIJA

Жанназарова Г.К., Кодиржонов Ш., Миркомиллов Д. Инфраструктура экологии: мировой опыт и перспективы для Узбекистана.....	7
Бабаханова Д.Р. Цифровая трансформация промышленности: инновации, которые определяют будущее.....	15
Raxmatullaev A.X. Neft-gaz sanoati korxonalarining samaradorligini oshirishda investitsion faoliyatni takomillashtirish.....	18
Кадинова Д.Ш. Фосфогипс чиқиндисиди асосида олинадиган гипсли боғловчининг техник-иктисодий самарадорлик кўрсаткичлари.....	22
Исраилова Д.К. Иқтисодиётда аёллар бандлигини ташкил этишга назарий қарашлар...	24
Мирсаидова Ш.А. Зарубежный и отечественный опыт повышения эффективности строительных компаний.....	29
Солиева Г.А. Туризм и цифровые технологии.....	35
Қобилов Ш. Янги Ўзбекистоннинг “Яшил” тараққиёт йўли” — хавфсизлик ва фаровонлик омили.....	39
Boboyev A.Ch. Hududlarda agrosanoat majmuasini klaster asosida ishlab chiqarishini tashkil etish	46
Жураханов М.Э. Концептуальные основы устойчивого развития малого бизнеса и предпринимательства Узбекистана.....	50
Ismatov R.O. Sanoat korxonalarida innovatsion faoliyatni boshqarish tizimini samaradorligini oshirish.....	55
Шокирова Г.М. Суть и особенности управления цифровым маркетингом и его значимость для организации бизнес-процессов на промышленных предприятиях.....	60
Anafiyyayev A.M. Makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda sanoat tarmog'i salohiyatining roli.....	65
Mirzayev S.A. O'zbekiston qurilish sanoatida strategik boshqaruv.....	69
Sattikulova G.A. To'qimachilik sanoatini rivojlantirishni hududiy xususiyatlari yuzasidan ilg'or xorij tajribasi.....	72
Ubaydullaev K. Qoraqalpog'iston Respublikasi qishloq xo'jaligida moddiy-texnika resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish zahiralari.....	76
Quvondiqova G.S. “International experience: the interrelationship between industrial investments and economic growth”.....	80
Сапаров И.Ў. Европа иттифоқининг рақамли платформаларни тартибга солиш тажрибаси: Digital Markets Act (DMA) ва Digital Services Act (DSA).....	84
Saidaxmedov N.X. Raqamli texnologiyalar asosida yengil sanoat korxonalarida mehnat unumdorligini oshirish mexanizmlari.....	90
Pardayev T.N., Jo'rayev J.J., Usmonov Sh.E. Bojxona to'lovlaridan beriladigan imtiyozlarning samaradorligini oshirish yo'llari.....	94
Eraliev A.A. Efficient utilization of digitalization to enhance productivity in Uzbekistan's enterprises.....	99
Соҳибназаров А.А. Ўзбекистонда исломий молия тизимининг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари: хронологик ёндашув.....	103
Karimova N.Y. Raqamli transformatsiya va mehnat unumdorligi o'sishining iqtisodiy rivojlanishga ta'siri: O'zbekiston misolida empirik tahlil.....	107
Usubjonov Z.V. Bank xizmatlari bozorini rivojlanishda marketing strategiyalaridan foydalanish.....	110
Jo'raboyev H.X. Analysis of economic and financial indicators of small business entities in the construction sector.....	113
Ziyodullaev S.M. Modern approaches to reducing liquidity risk in managing bank passive operations and harmonization with international standards.....	117
Хайдаров Х.У., Рахмонов Д.Р. Молиявий инқироз оқибатлари ва уларни олдини олиш чора-тадбирлари ахамияти.....	120

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 11-son 2025 yil

Achilov A.N. Aktuar uslublarning aktualligi.....	125
Berdiyarov B.T. O‘zbekiston tijorat banklari uchun sun’iy intellektga asoslangan kredit riski va likvidlikni boshqarish.....	127
Nishonboyev D.E. Directions for improving the business environment in Uzbekistan.....	132
Юлдашева Г. Основные направления повышения эффективности управления деятельности предприятий оптовой (розничной) торговли.....	136
Jumanazarova G. Investitsion siyosatni amalga oshirishda xorij tajribasi.....	138
Амбарцумян А.А. Некоторые проблемы внедрения возобновляемых источников в генерацию энергии.....	142
Yangiboyev U.A. Chakana savdo tarmoqlarini raqamlashtirish yo‘nalishlari	146
Холматов Б., Абдукаххорова З. Ижтимоий давлат моделлари	150
Mambetjanov Q.Q. Kambag‘allikni qisqartirishda inson kapitali omilidan samarali foydalanish yo‘nalishlari	154
Nigmatova D.Z., Amanov E.G’. Talant management tizimi – inson resurslarini boshqarishda innovatsion yondashuv sifatida	159
Xalmirzayev A.A., Shodiyeva N.H. Agroturizmni rivojlantirishning xalqaro tajribalari va undan O‘zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	162
Normurodov X.E., Abduxalilov S.A. O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘shida inson kapitalining ahamiyati	167
Мусаева Д.Д. Основные принципы и подходы к стратегическому управлению	172
Гайбуллаев Ф. Коррупциядан қарши мурасасиз муҳит яратиш борасида кенг қўламли ислохотлар стратегияси.....	175
Mirzayev B.S. Bank sektorida kredit xavflarini baholashning yangi usullari: PD–LGD–EAD integratsiyalashgan modeli.....	180
Ruzmanov Sh.U. Oziq-ovqat korxonalari mahsulotlari raqobatbardoshligini boshqarish samaradorligini baholash usullari.....	183
Xasanova X.F. Islomiy moliyalashtirishda buxgalteriya hisobi va audit tekshiruvlarini uyg‘unlashtirish.....	187
Baxtohunova D.N. Mijoz - bank uchun emas, bank- mijoz uchun. (Mijozning o‘rniga o‘zingiz o‘tiring...).....	191
Ikromov A.Sh. Yangi O‘zbekistonda oziq-ovqat korxonalarida mahsulot raqobatbardoshligini boshqarish amaliyotini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash xususiyatlari.....	195
Abdumo‘minov A.A. Sanoat korxonalari raqobatbardoshligiga ta’sir etuvchi omillar.....	200
Murtazayev I.B. Zarafshon mintaqasida agrar salohiyat va qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirishning oziq-ovqat xavfsizligiga ta’siri.....	207
Абдухамидова Ф.Б. Факторы, влияющие на намерение пользователей оформлять цифровые подписки.....	212
Juraev D.A. Sanoat korxonalari ishlab chiqarish samaradorligini oshirish.....	215
Захирова Г.М. Ўзбекистонда тиббий туризмни ривожлантириш масалалари.....	218
Tursunov M.B. Tadbirkorlik risklarining mohiyati, mazmuni va turlari.....	223
Danabekov A.S. Yangi O‘zbekistonda kambag‘allikni qisqartirish - davlat siyosatining ustuvor masalasi sifatida.....	230
Кадырова И.В. Работы особенности регионального туристического кластера.....	233
Ro‘zimatova Sh.B. Xorazmda gastronomik turizmni rivojlantirish.....	237
Doniyev Sh.O’. Global iqtisodiy integratsiya sharoitida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar jalb qilish: mavjud imkoniyatlar hamda to‘siqlar.....	240
Давлетов Ж.М. Зарубежный опыт управления качеством пассажирских перевозок на железнодорожном транспорте.....	244
Aripov O.A. Sharqda buyuk mutafakkirlarning asarlarida «tadbirkorlik» tushunchasi mohiyatining yoritilishi.....	248
Turebekov A.A. Jahon bozor iqtisodiyotida ishlab chiqarish xarajatlarini tartibga solishning nazariy jihatlar.....	253

SANOAT KORXONALARI RAQOBATBARDOSHLIGIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИХ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

FACTORS INFLUENCING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abdumo‘minov Axrorjon Axatjonovich – i.f.f.d. Andijon davlat texnika instituti dotsenti

Annotatsiya

Maqolada sanoat korxonalari raqobatbardoshligi omillari xorijiy va mahalliy olimlar tadqiqotlarini o‘rganish asosida aniqlangan. Raqobatbardoshlik omillarini xususiyatlariga ko‘ra tasniflashning turli yondashuvlari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada muallif yondashuvi bo‘yicha korxonalar raqobatbardoshlik omillari tasnifi tuzilgan.

Kalit so‘zlar: raqobatbardoshlik, raqobatbardoshlik omili, raqobat kuchi, ta’minotchilar bosimi, xaridorlar bosimi, mikrodaraja, mezodaraja, makrodaraja.

В статье определены факторы конкурентоспособности промышленных предприятий на основе исследований зарубежных и отечественных ученых. Проанализированы различные подходы к классификации факторов конкурентоспособности по их характеристикам. Также в статье произведена классификация факторов конкурентоспособности предприятий согласно авторскому подходу.

Ключевые слова: конкурентоспособность, фактор конкурентоспособности, конкурентоспособность, давление поставщиков, давление покупателей, микроуровень, мезоуровень, макроуровень.

The article defines the factors of competitiveness of industrial enterprises based on the research of foreign and domestic scientists. Various approaches to the classification of competitiveness factors by their characteristics are analyzed. The article also classifies the factors of competitiveness of enterprises according to the author's approach.

Key words: competitiveness, competitiveness factor, competitiveness, supplier pressure, buyer pressure, micro level, meso level, macro level.

Bugun O‘zbekiston dunyoning rivojlangan mamlakatlari safiga qo‘shilishni, o‘z xalqi uchun munosib turmush farovonligini ta’minlashni o‘z oldiga qat’iy maqsad qilib qo‘ygan. Bu yuksak maqsadni jahon iqtisodiyotining integratsiyalashuv jarayonlaridan ajragan holda amalga oshirish mumkin emas. Shu bois, hozirda O‘zbekiston xalqaro iqtisodiy munosabatlarini ochiq bozor tamoyili asosida rivojlantirmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev 2022 yil 20 dekabrda Oliy Majlisga Murojaatida 2023 yilda rivojlanishning ustuvor yo‘nalishlari tarkibida Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lish bo‘yicha asosiy muzokaralarni yakunlab, ichki qonunchilikni moslashtirish, yangi standartlarni joriy etishni jadallashtirish vazifasini belgiladi [1]. Mazkur jarayonlar ishlab chiqaruvchilar uchun keng imkoniyatlar yaratish bilan birga ichki bozorda raqobat keskinlashishini anglatadi. Bunday sharoitda ishlab chiqaruvchilar uchun raqobatbardoshlikni oshirish nihoyatda muhim vazifaga aylanadi.

Jahon iqtisodiy forumi tashkiloti mutaxassisleri raqobatbardoshlikka “mamlakat yoki kompaniyaning jahon bozoridagi raqobatchilaridan ko‘ra ko‘proq boylik yaratish qobiliyati” deya ta’rif beradi. Shuningdek, ular mamlakat raqobatbardoshligi tushunchasini mamlakatning samaradorlik darajasini belgilovchi institutlar, siyosatlar va omillar to‘plami deb ta’riflaydi [2].

Karl Aiginger va boshqalar mamlakat yoki hudud raqobatbardoshligini YaIM bilan birgalikda o‘z fuqarolari uchun farovonlik maqsadlariga erishish qobiliyati sifatida ta’riflaydi [3].

Sh.X.Nazarov hududlar raqobatbardoshligini ularda raqobat ustunligining mavjudligi va mavjud ustunlikdan foydalana olish qobiliyati sifatida ifodalaydi [4].

Ye.Fyuor va boshqalarning fikricha, korxonaning raqobatbardoshligi nisbiy belgi bo‘lib, u ishlab chiqaruvchining raqobatchilardan rivojlanish jarayonidagi, ularning tovar yoki xizmatlarining muayyan ijtimoiy ehtiyojni qondirish darajasi bo‘yicha hamda ishlab chiqarish samaradorligi nuqtai nazaridan farqlarni aks ettiradi [5].

R.Fatxutdinov fikriga ko‘ra, raqobatbardoshlik - bu bozorda taqdim etilgan o‘xshash ob’ektlar bilan solishtirganda aniq ehtiyojlarni haqiqiy yoki potensial qondirish darajasi bilan tavsiflangan obyektning xususiyati. Raqobatbardoshlik ushbu bozordagi o‘xshash ob’ektlar bilan taqqoslaganda raqobat qilish qobiliyatini belgilaydi [7].

Yuqoridagi raqobatbardoshlik tushunchasiga berilgan ta’riflardan ko‘rib turibmizki, raqobatbardoshlik tushunchasi ma’lum bir mahsulot, korxona, tarmoq, soha va milliy iqtisodiyot uchun qo‘llaniladi.

Ilmiy adabiyotlarda korxona raqobatbardoshligi tushunchasi uch xil yondashuv bilan ta’riflangan:

1) kompaniyaning ichki va tashqi faoliyatini tavsiflovchi tashkilotning raqobatbardoshligi ta’riflari.

2) Raqobatbardoshlikning faqat mahsulot komponentiga asoslangan ta’riflar. Korxona raqobatbardoshligi uning raqobatbardosh mahsulot yoki xizmatni ishlab chiqarish qobiliyati sifatida ifodalangan ta’riflar.

3) korxonaning mahsuloti va ishlab chiqarish faoliyatini birlashtiruvchi ta’riflar.

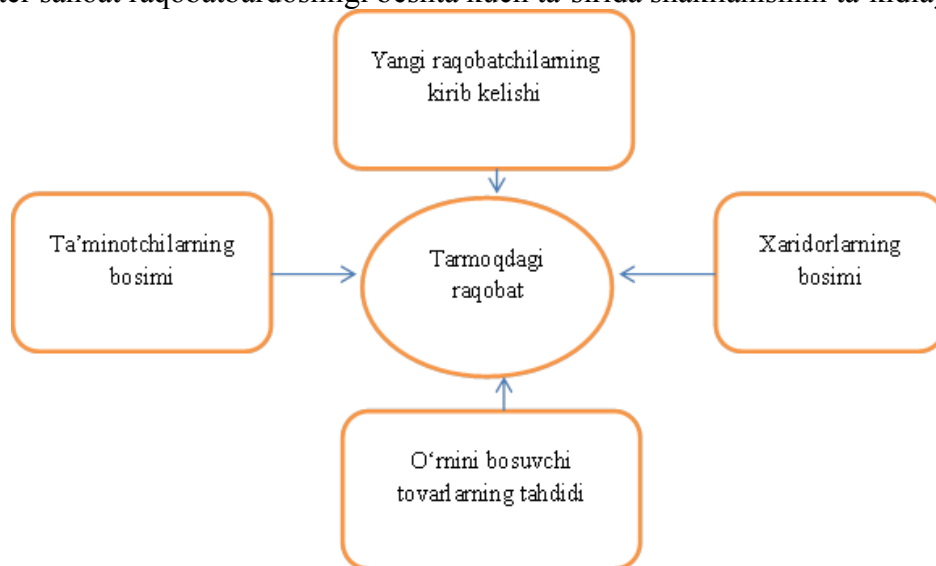
Xususan, Ye.B.Sheludko korxona raqobatbardoshligini uning ochiq bozor sharoitida samarali xo‘jalik faoliyatini olib borish va foyda olish qobiliyati sifatida ta’riflagan.

A.Ambasta, K.Momaya korxona raqobatbardoshligini firmaning narx va narx bo‘lmagan sifatlarini hisobga olgan holda raqobatchilar tomonidan taklif qilingan mahsulotlardan ustun bo‘lgan mahsulotlarni loyihalash, ishlab chiqarish va bozorga chiqarish qobiliyati deb ta’riflaydi.

Yuqoridagi fikrlarni umumlashtirgan holda, oziq-ovqat sanoati korxonalarining raqobatbardoshligi xaridorlar talablariga narx, sifat va miqdor jihatdan javob beradigan oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish, shuningdek ushbu sohadagi o‘z faoliyatini rivojlantirishi uchun yetarli bo‘lgan mablag‘ bilan ta’minlash qobiliyatidir deb ta’riflaymiz.

Mamlakat sanoatining biror sohasi raqobatbardosh bo‘lishi uchun xorijiy mamlakatlarning aynan shu sohasiga nisbatan raqobat ustunligiga ega bo‘lishi talab etiladi. Korxona, tarmoq, soha va milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligi yoki raqobat ustunligi bir qator omillar ta’sirida shakllanadi.

M.Porter sanoat raqobatbardoshligi beshta kuch ta’sirida shakllanishini ta’kidlaydi (1-rasm).

1-rasm. M.Porterning raqobatni harakatlantiruvchi kuchlari

Manba:Muallif ishlanmasi

Demak, tarmoqda raqobatni harakatga keltiruvchi kuchlar sifatida quyidagilar ko‘rsatilgan:

1. Xaridorlarning savdolashish darajasi. Xaridorlar ishlab chiqaruvchilardan narxni pasaytirish, sifatni yaxshilash yoki qo‘shimcha xizmatlar ko‘rsatishni talab qilish orqali ularga bosim o‘tkazadi. Bozorda xaridorlar sonining cheklanganligi, vertikal integratsiyalashgan ishlab chiqarish, mahsulotning hayotiy muhimlik darajasi, xarid hajmi va xaridorlarning ishlab chiqarish jarayoniga oid texnik ma’lumotlardan xabardorligi xaridorlarning savdolashish darajasiga ta’sir ko‘rsatadi.

2. Yangi raqobatchilarning bozorga kirish xavfi. Odatda, yangi kirib keluvchilar katta resurslar, yangiliklar bilan kirib keladi. Ular bozorni egallash ishtiyoqida narxlarni pasaytirishi mumkin. Bu esa tarmoqdagi boshqa ishtirokchilarning daromadini kamayishiga olib keladi. Yangi raqobatchilarning kirib kelish xavfi tarmoqqa kirish to‘siqlariga bog‘liq. Agar tarmoqqa kirish to‘siqlari mavjud bo‘lsa, yangi ishtirokchilarning kirish xavfi past bo‘ladi.

3. Ta’minotchilar bosimi. Ma’lum bir sanoat sohasiga xom ashyo, butlovchi qism yoki xizmatlar taklif qiluvchilar o‘z mahsulotlari narxini oshirish yoki sifatini pasaytirish bilan ishtirokchilarga bosim o‘tkazishi mumkin.

4. O‘rni bosuvchi tovarlar bosimi. Tarmoqdagi barcha firmalar o‘rni bosuvchi tovar ishlab chiqaruvchilari bilan raqobatlashishga majbur. O‘rni bosuvchi tovarlarning mavjudligi narxlarni erkin oshirishga yo‘l qo‘ymaydi va ishlab chiqaruvchilarning potensial daromad olishini cheklaydi.

5. Tarmoqdagi raqobat. Tarmoqda ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida narx bo‘yicha raqobat, reklamalar jangi, mahsulot sifati, xaridorga qo‘shimcha xizmatlar ko‘rsatish, kafolat bo‘yicha doimiy kurash bo‘ladi [8].

Ushbu kuchlarning umumiy bosimi ta’sirida tarmoqdagi raqobat shakllanadi. Bu kuchlar tarmoqdagi raqobatga turli darajada bosim o‘tkazadi, ya’ni kuchlar ta’siri bir xil bo‘lmaydi. Masalan, O‘zbekistonda avtomobil ehtiyot qismlari ishlab chiqaruvchilari uchun xaridor bosim kuchi yuqori. Chunki, bu tarmoqda xaridorlar soni cheklangan.

Shuningdek, M.Porter ilgari surgan fikrlardan tarmoqdagi raqobat kurashiga tarmoq tashqarisidagi kuchlar ham ta’sir qilishini anglash mumkin.

M.Porter boshqa bir “Xalqlarning raqobat ustunligi” kitobida mamlakatlarning xalqaro raqobatdagi muvaffaqiyatini belgilovchi to‘rt omilni ko‘rsatadi. U to‘rt omilni romb shaklida joylashtirib, ularning o‘zaro ta’siri natijasida raqobatbardoshlik o‘zgarishini ta’kidlaydi [9]. Porterning bu modeli “Porter rombi” deb nomlanadi.

Bu omillar quyidagilar:

1. Omillar holati. Ma’lum bir sanoat sohasida raqobatlashish uchun mamlakatning malakali ishchi kuchi, infratuzilma kabi omillarga egaligi juda muhim hisoblanadi.

2. Talab holati. Ma’lum bir mahsulot yoki xizmatlar uchun ichki bozor talabi hajmi, xususiyati ushbu tovar ishlab chiqaruvchilari raqobatbardoshligiga ta’sir ko‘rsatadi.

3. Bog‘liq va qo‘llab-quvvatlovchi sohalar. Mamlakatda ma’lum bir sanoat uchun raqobatbardosh ta’minotchi va ko‘maklashuvchi sohalarining mavjudligi yoki yo‘qligi.

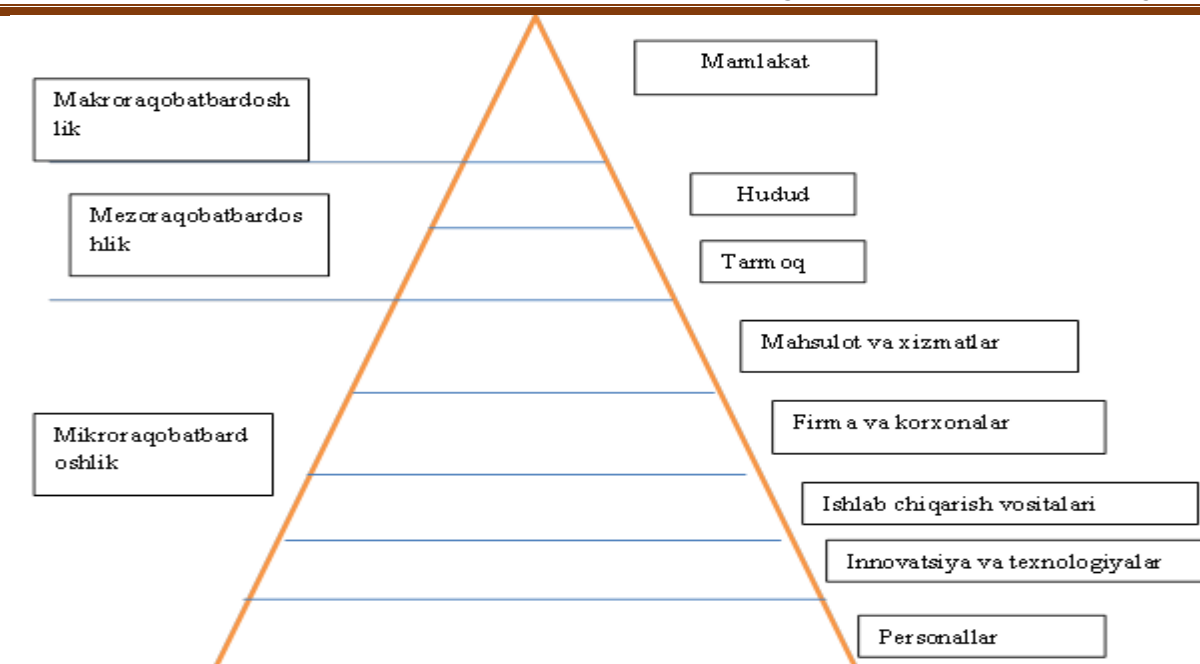
4. Firma strategiyasi, tuzilmasi va raqobat.

Bu omillar ta’sirida mamlakatda firmalarning tashkil etilishi va raqobatlashishni o‘rganishi uchun muhit shakllanadi. Shuning uchun mamlakatlarning xalqaro raqobatbardoshlik darajasi aynan ushbu omillarga bog‘liq.

R.Fatxutdinov raqobatbardoshlikka ta’sir etuvchi omillarni raqobatbardoshlik obyektlari bo‘yicha guruhlariga ajratib tizimlashtirdi va omillar daraxtini shakllantirdi.

Dastlab raqobatbardoshlik ob’ektlariga to‘xtalsak, obyektlar mikro, mezo va makro darajalarga ajratilgan (2-rasm).

R.Fatxutdinov tadqiqotlarida raqobatbardoshlikka alohida e’tibor qilib, mazkur masalani geografik nuqtai nazaridan tasniflagan. Jumladan, mahsulot va xizmatlar, firma va korxonalar, ishlab chiqarish vositalari, innovatsiya va texnologiyalar hamda xodimlar raqobatbardoshligini mikroraqobatbardoshlikka, tarmoq va hudud raqobatbardoshligini mezoraqobatbardoshlikka va nihoyat, mamlakat raqobatbardoshligini makroraqobatbardoshlikka kiritgan.

2-rasm. R.Fatxutdinovning raqobatbardoshlik obyektlari piramidasi

Manba:Muallif ishlanmasi

Yana bir muhim xulosa shuki, ushbu piramida huddi “Maslou piramidasi” kabi raqobatbardoshlik ob’ektlarining bir-birini to’ldirish ketma-ketligini ham ifodalaydi. Ya’ni, firma va korxona raqobatbardoshligini ta’minlash uchun avvalo, raqobatbardosh ishlab chiqarish vositalariga, texnologiya va innovatsiyaga hamda kadrlarga ega bo’lish kerak. Va eng asosiysi, muallif tadqiqodlarida har qanday darajadagi raqobatbardoshlik asosida raqobatbardosh kadrlar turishi ta’kidlanmoqda.

R.Fatxutdinov makro yoki mezo darajadagi raqobatbardoshlikni strategik va haqiqiy (fakticheskiy) raqobatbardoshlikka ajratdi va o’z navbatida strategik raqobatbardoshlik omillari va haqiqiy raqobatbardoshlik ko’rsatkichlarini ta’kidlab o’tadi [10].

Shuningdek, muallif ishlanmasida strategik raqobatbardoshlik omillari sifatida quyidagilar ko’rsatiladi: hokimiyat institutlari samaradorligi, investitsion jozibadorlik va investitsiyalar, innovatsion faollik, raqobat muhitining sifati, ta’lim va sog’liqni saqlash tizimining raqobatbardoshligi. Demak, ushbu omillar kelajakda mamlakat yoki hudud raqobatbardoshligi qanday o’zgarishini belgilab beradi.

Xaqiqiy raqobatbardoshlikni aniqlashda esa 26 ta statistik ko’rsatkichlarni olish tavsiya etilgan bo’lib, bu ko’rsatkichlar makroiqtisodiyotni, xokimiyat institutlarini, biznes samaradorligi va muhitini, infrastruktura, tovar va xizmatlar, texnologiyalar raqobatbardoshligini hamda jamiyatning siyosiy, axloqiy va jismoniy sog’lomligini ifodalaydi.

G.Saxanova sanoat tarmog’i raqobatbardoshligiga ta’sir etuvchi omillarni tizimlashda ularning ta’sir doirasiga e’tibor qaratdi.

1-jadval

Tarmoq raqobatbardoshligiga ta’sir etuvchi omillar [11]

Ta’sir darajasi	Tarmoq raqobatbardoshligini shakllantiruvchi omillar
Makrodaraja	Davlat iqtisodiy siyosati, milliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilishni va faoliyat yuritishni iqtisodiy-xuquqiy asosini shakllantiruvchi milliy qonunchilik bazasi, tashqi siyosiy mustaqillik va xavfsizlik, siyosiy va ijtimoiy barqarorlik
Mezodaraja	Tarmoqning tabiiy-resurs salohiyati, tarmoqning iqtisodiy salohiyati va iqtisodiy siyosati, demografik salohiyat, ichki iste’mol bozori
Mikrodaraja	Ishlab chiqarish fondlari va texnologiyalarning rivojlanishi, tashkiliy-boshqaruv resurslari, marketing siyosati va talab omillari

Fikrimizcha, jadvalda keltirilgan makrodarajada ta’sir etuvchi omillar qatoriga mamlakatdagi ta’lim sifati, infratuzilmaning rivojlanish holati, aholi daromadlari darajasi, ilmiy tadqiqotlarga ajratilayotgan davlat mablag‘lari hajmi, korrupsiya darajasi kabi omillarni ham kiritish maqsadga muvofiq bo‘ladi

V.M.Larin, A.D.Nemsev korxonalar raqobatbardoshligiga ta’sir qiluvchi omillarni ikki guruhga ajratadi. Bular ichki va tashqi omillar bo‘lib, tashqi omillar korxona bevosita to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsata olmaydigan omillar bo‘lsa, ichki omillar aksincha korxona o‘zi shakllantiradigan va ta’sir o‘tkazadigan omillardir.

Tashqi omillar sifatida quyidagilar ko‘rsatilgan:

- ishlab chiqarish sohasidagi davlat siyosati;
- tarmoqni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosati;
- soliq, bojxona, moliya-kredit, investitsiya siyosatlari;
- davlat standartlari, reglamentlari va ularga rioya etish nazorati;
- sifat tizimini sertifikatlash;
- xorijiy davlatlar bilan iqtisodiy va texnik hamkorlik;
- iste’molchilar xuquqini hmoya qilish;
- infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi.

Ichki omillar ikki guruhga ajratilgan: texnik xarakterga oid omillar va tashkiliy-iqtisodiy omillar. Birinchi guruhga texnik jihozlanish darajasi, mahsulotning ilmiy texnik darajasi, qo‘llanilayotgan ishlab chiqarish va texnologik jarayonlarning sifati kiradi, ikkinchi guruhga esa moliyaviy barqarorlik, sifatni boshqarish tizimi takomillashganligi, xom ashyo bilan ta’minlash darajasi, kadrlar malakasi, rag‘batlantirish va mehnatga haq to‘lashni tashkillashtirish, kafolat darajasi va sotuvdan keyingi xizmatlar va boshqalar kiradi [12].

Ya.Fagerberg tadqiqotlarida investitsiyalarning tarmoqlar raqobatbardoshligiga ta’sirini o‘rgangan. Muallif ilmiy tadqiqotlarga yo‘naltirilgan investitsiyalarni ikki guruhga ajratib, bevosita va bilvosita investitsiyalar sifatida tasniflagan. U tadqiqotida tarmoqdagi o‘rtacha ish haqi, ichki bozordagi talab, jismoniy kapitalga kiritilgan investitsiyalarni ham omil sifatida o‘rgangan. O‘rganishlar natijasida, taxminlarga teskari holda, ichki bozor hajmi va ish haqi darajasi tarmoq raqobatbardoshligiga ta’sir ko‘rsatmasligi aniqladi. Sanab o‘tilgan qolgan omillar mamlakatning kichik iqtisodiyotli yoki katta iqtisodiyotli ekaniga, tarmoqning yuqori texnologiyali yoki oddiy texnologiyali ekanligiga bog‘liq holda turli darajada ta’sir etishi ta’kidladi. Unga ko‘ra, raqobatbardoshlikni oshirishda yuqori texnologiyali tarmoqlarda ilmiy tadqiqotlarga yo‘naltirilgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar ikki barobar samarali bo‘lsa, past texnologiyali sohalarda jismoniy kapitalga yo‘naltirilgan investitsiyalar ham muhim hisoblanadi. Yirik iqtisodiyotlarda tarmoq raqobatbardoshligi mamlakat ichidagi tadqiqotlarga ko‘proq bog‘liq bo‘lsa, kichik iqtisodiyotlarda xorijdan olingan innovatsiyalar ko‘proq ta’sir ko‘rsatgan. Lekin, yakunda raqobatbardoshlikni oshirishda iqtisodiyotning ko‘lami va texnologiyaning yuqori yoki pastligidan qat’iy nazar, ilmiy tadqiqotlarga yo‘naltirilgan investitsiyalar jismoniy kapitalga jalb qilingan investitsiyalardan ko‘ra samaraliroq ekanligi ta’kidlanadi [13].

Korxonalar raqobatbardoshligi omillari mahalliy olimlarimiz tomonidan ham tadqiq qilingan. Ularning nizariy qarashlarini o‘rganish korxonalar raqobatbardoshligi omillarining O‘zbekistonga xos bo‘lgan jihatlarini yoritishga xizmat qiladi.

L.Zoirov, A.Qorjonovlar milliy korxonalar raqobatbardoshligini ta’minlashda xorijiy investitsiyalarning o‘rni va ahamiyati yuqoriligini ko‘rsatadilar. Ularning fikriga ko‘ra korxona raqbatbardoshligini oshirishda innovatsion texnologiyalar va mahsulotlarni ishlab chiqarishga tatbiq etish, boshqaruvni innovatsion usullarini qo‘llash, korxonani innovatsion korxona statusiga yetkazish kabi usul va vositalar mavjud bo‘lib, ushbu omillardan samarali foydalanish investitsiyalar hisobiga ta’minlanadi [14].

G‘.Mamasoliev oziq-ovqat sanoati korxonalari raqobatbardoshligini oshirishda qiymat zanjiri boshqaruvini takomillashtirish asosiy omil deb hisoblaydi.

Darxaqiqat, bugungi kunda oziq-ovqat sanoatida vertikal integratsiyani tashkil etmasdan raqobatbardosh tovar yaratish va jahon bozorlariga kirib borish mushkul. Chunki, oziq-ovqat sanoati

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 11-son 2025 yil

uchun xomashyo yetkazib beruvchi kichik dehqon va fermer xo‘jaliklar yangi texnika va texnologiyalarni joriy etishda moliyaviy ko‘makka muhtojlik sezadi va ular qayta ishlash korxonalari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri aloqa o‘rnata olmaydilar. Shuningdek, qayta ishlash korxonalari ham mahsulotlarini sotishda yirik supermarketlar bilan bellasha olmaydilar. Bu muammolarni hal etish uchun ular o‘rtasida kooperatsion aloqalarni o‘rnatish ya‘ni qiymat zanjirini yaratish talab etiladi.

V.G.Kim tadqiqotlarida korxonalar raqobatbardoshligi omillarini ichki va tashqi omillarga ajratib, ularni xususiyatlariga ko‘ra yana bir nechta guruhlariga bo‘lib o‘rganishni taklif qilgan. Bu tasnif raqobatbardoshlik omillarini to‘liq qamrab olish bilan birga tashqi muhit ta‘sirini baholash imkonini ham beradi. Muallif raqobatbardoshlikning ichki omillariga iqtisodiy va innovatsion omillar guruhini kiritadi. O‘z navbatida iqtisodiy omillarni moliyaviy, iqtisodiy va kadrlar bilan bog‘liq omillarga ajratadi. Shuningdek, muallif tashqi omillarni mikroiqtisodiy va makroiqtisodiy guruhlariga ajratadi. Bunda raqobat muhiti, infrastruktura va axborot omillari mikroiqtisodiy omillar sifatida tasniflangan bo‘lsa, makroiqtisodiy parametrlar, investitsion omillar va ijtimoiy omillar makroiqtisodiy guruh sifatida tasniflangan [15]. Fikrimizcha, bu tasnif korxona resurslarini ma‘lum bir kichik omillar guruhiga yo‘naltirish orqali raqobat strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi. Lekin, keltirilgan omillar o‘zaro kuchlo bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi ekanligiga ham e‘tibor qaratish zarur. Masalan, iqtisodiy samaradorlikni ta‘minlamay moliyaviy barqarorlikka erishib bo‘lmaydi, investitsiya va yuqori malakali kadrlarsiz innovatsiyalarni ham joriy etib bo‘lmaydi.

Korxonalar raqobatbardoshligiga ta‘sir etuvchi omillar to‘g‘risidagi nazariy qarashlarni o‘rganish asosida omillarni quyidagicha guruhlariga ajratdik. (2-jadval).

2-jadval.

Oziq-ovqat sanoati korxonalari raqobatbardoshligiga ta‘sir etuvchi omillar

Omillar		
ichki	tashqi	
• mehnat unumdorligi • kapital qaytimi • asosiy kapitalning yig‘ilishi • ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar • yangi texnika va texnologiyalarni joriy qilish • marketing • ishlab chiqarish kooperatsiyasini tashkil etish • sifatni boshqarish tizimini tashkil etish • kadrlar malakasi • korxona brendi va boshqalar	Narx omillari	Muhit omillari
	• xom ashyo narxi • mahsulotning bozor bahosi	• xom ashyo yetkazib berish tizimining rivojlanganligi • raqobat muhiti • mehnat resurslarining mavjudligi va mahorat darajasi • tarmoqni rivojlantirish bo‘yicha davlat siyosati • davlatning soliq, bojxona, moliya-kredit, investitsiya siyosatlar • davlat standartlari, reglamentlari va ularga rioya etish nazorati • kapital bozorlarining samaradorligi va moliyaviy xizmatlarning sifati • mamlakatda infratuzilmani rivojlantirish darajasi; • oziq-ovqat sanoatiga yordamchi tarmoqlarning rivojlanganlik darajasi • ilmiy va texnologik salohiyatni rivojlantirish; • ta‘lim sifati darajasi • xorijiy davlatlar bilan iqtisodiy va texnik hamkorlik

Ko‘rib turibmizki, korxona raqobatbardoshligini oshirishi uchun ichki omillarni boshqarishi mumkin bo‘lsada, raqobatbardoshlikka ta‘sir ko‘rsatuvchi narx omillari va muhit omillariga ta‘sir ko‘rsata olmaydi. Demak, korxona raqobatbardoshlikka ta‘sir etuvchi omillarning katta qismini

boshqarish yoki ta'sir o'tkazish imkoniga ega emas. Bu holat korxonalar raqobatbardoshligi shakllanishida davlatning iqtisodiy-ijtimoiy siyosatining ahamiyati yuqori ekanini bildiradi.

Xulosa qilganda, korxonalarning rivojlanishida raqobatbardoshlikning ahamiyatini kengroq tushunish uchun raqobatbardoshlikka ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularni ma'lum bir tizimga keltirish lozim. Hozirda sanoat korxonalari raqobatbardoshligi shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar va ularni tizimlashtirish bo'yicha turli xil nazariyalar mavjud bo'lsada, yagona umum e'tirof etilgan omillar tizimi mavjud emas. Ba'zi tadqiqotlarda ilmiy tadqiqotlarga yo'naltirilgan investitsiyalar asosiy omil sifatida ko'rsatilgan bo'lsa, ba'zi tadqiqotlarda infrastuktura va yordamchi sohalarning rivojlanishi, raqobat darajasi raqobatbardoshlikka ko'proq ta'sir ko'rsatishiga dalillar keltirilgan. Bizning fikrimizcha, korxona raqobatbardoshligi bir nechta omillar ta'sirida shakllanadi. Bu omillarni korxona boshqarishi mumkin bo'lgan va korxona ta'sir o'tkaza olmaydigan omillar guruhiga ajratish mumkin. Bu yondashuv korxona raqobatbardoshligini oshirish uchun takliflar ishlab chiqishda korxona imkoniyatlarini to'g'ri baholash uchun qulay.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2022 yil 20 dekabr.
2. The World Competitiveness Report, 1994, World Economic Forum, Lausanne.
3. Karl Aiginger, Susanne Bärenthaler-Sieber, Johanna Vogel “Competitiveness under New Perspectives” Working Paper no 44. October 2013.
4. Назаров Ш.Х. Методологические аспекты повышения конкурентоспособности регионов / Монография. Ташкент: IFMR, 2014. -212с.
5. Elena Fuior, Tatiana Zavatki, Ion Maxim Competitiveness of the enterprise: the essence and methods of evaluation // Technology audit and production reserves. Vol. 5 No. 3(13) (2013)
6. Moki A.I. Strategy and processes of strengthening the spatial-structural competitiveness of region: Monograph / For ed. Moki A.I., Vasitsiv T.G. – Lviv: Liga Press, 2010.
7. Fatkhutdinov R.A. Management of competitiveness of the organization. – 2nd ed. – New York: Penguin Books, 2005.
8. M.Porter “Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors” The Free Press, 1998.
9. M.Porter “Competitive Advantage of Nations”/ Harvard Business Review, March-April 1990.
10. Р.Фатхутдинов “Уровни и объекты конкурентоспособности”// Современная конкуренция. 2009 /4(16).
11. Г.Саханова “Развитие конкурентоспособности экономики Республики Казахстан: проблемы и перспективы (на примере пищевой промышленности)”. Диссертация.
12. Ларин В.М., Немцев А.Д. Сущность и факторы конкурентоспособности предприятия // Вестник Самарского государственного экономического университета 2010. 2(64)
13. J. Fagerberg Technology and competitiveness // Oxford review of economic policy. 1996
14. L.Zoyirov, A.Qorjonov .“Milliy korxonalar raqobatbardoshligini ta'minlashda xorijiy investitsiyalarni o'rni”. “Xalqaro moliya va hisob” ilmiy jurnali. № 3, iyun, 2021 yil. ISSN: 2181-1016.
15. В.Г.Ким Повышение конкурентоспособности промышленных предприятий на основе инновационных технологий. Дисс. на соискание ученой степени доктора философии по экономическим наукам – Т.: ТГТУ им. И.Каримова, 2019. с.186.